

МОДИФІКАЦІЙНІ СПІВВІДНОШЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (на матеріалі перекладів Біблії українською мовою)

Досліджено синтаксичну природу модифікаційних кореферентних співвідношень у сфері предикативних та непередикативних синтаксем, а також у системі складних речень (на основі перекладів Біблії українською мовою, здійснених П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким (1903 р.), І. Огієнком (1962 р.), І. Хоменком (1963 р.), Філаретом (1988 р.), Р. Турконяком (2006 р.)). Доведено, що модифікаційні співвідношення пов'язані з утворенням варіантних взаємозамінних форм без зміни їх синтаксичного значення. Варіантні співвідношення зумовлені як позалінгвальними, так лінгвальними чинниками.

Ключові слова: модифікаційні співвідношення, варіанти, варіантні засоби синтаксичної номінації, актуалізатори, Біблія, переклад, паралельні тексти перекладів українською мовою.

Необхідність повідомити будь-яку думку, констатувати факт дійсності чи дати пояснення тому або іншому явищу впливає на те, що мовець добирає найбільш вдалий засіб та спосіб для вираження тієї самої думки, зазвичай із низки співвідносних форм. Таким чином, при реалізації власне моделі речення в мовленнєвій ситуації у результаті актуалізації окремих компонентів з'являються різні варіанти мовних структур.

Актуальність теми зумовлена потребою комплексного вивчення появи різних варіантів мовних структур на основі видозміни потенційних мовних знаків номінації того самого референта. **Мета роботи** – дослідити модифікаційні кореферентні співвідношення, виявити особливості їхнього варіантного функціонування в конфесійному стилі. **Об'єктом** нашого дослідження є модифікаційні співвідношення як варіантні засоби синтаксичної номінації в текстах паралельних перекладів Біблії українською мовою. **Предмет дослідження** – синтаксеми, словосполучення та речення, що перебувають у співвідносних смислових та функціональних парадигматичних рядах. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві модифікаційні співвідношення досліджуються як варіантні на матеріалі паралельних текстів перекладів того самого вихідного тексту-джерела. **Матеріалом дослідження** послужили паралельні тексти перекладів Біблії українською мовою кількох перекладачів, зокрема П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького (1903 р.), І. Огієнка (митрополита Іларіона) (1962 р.), І. Хоменка (1963 р.), Патріарха Філарета (Денисенка) (1988 р.), о. Рафаїла Турконяка (1997 р.).

Вже більше двох тисячоліть культура християнського світу звернена до Біблії, яка вважається книгою мудрості, джерелом моральних, духовних та естетичних знань й настанов людству [4, с. 71]. Останнім часом дедалі більше зростає зацікавленість учених дослідженнями біблійних текстів, зокрема їх мови.

Біблія вважається однією з перших у світовій релігійній та культурній історії книг, перекладених іншими мовами. За енциклопедичними даними, повний переклад Біблії здійснено більш ніж 250 мовами світу. Окремі книги Святого Письма перекладалися ще 740 мовами та діалектами, що в цілому становить близько 1000 перекладів. Саме переклади перетворили Біблію на найбільш розповсюджену книгу у світі [1, с. 12].

Переклад Святого Письма з оригінальної мови (з давньоєврейської і давньогрецької) на будь-яку іншу розглядається як одухотворення, а отже, й збагачення духовної культури нації. Роль україномовних перекладів у національному мовотворчому процесі та стабілізації літературної мови українців загальновідома (формування духовно-культурної спадщини українського етносу).

Переклад Біблії – складне й неоднозначне завдання. Уся неординарність даного явища полягає у своєрідному накладанні двох культур, двох мовних традицій, і перекладач повинен вразовувати ці особливості. Проблемі перекладу Святого Письма українською літературною мовою у мовознавчій науці поки що не приділено належної уваги. Це можна пояснити тими політичними умовами, в яких перебувала Україна. На сьогоднішній день відомо п'ять повних найбільш популярних перекладів Святого Письма українською літературною мовою, здійснених П. Кулішем, І. Пулюєм, І. Нечуй-Левицьким (1903 р.), І. Огієнком (митрополит Іларіон) (1962 р.), І. Хоменком (1963 р.), Патріархом Філаретом (Денисенком) (1988 р.), о. Рафаїлом Турконяком (1997 р.).

Поява перекладів сакральних текстів Святого Письма українською мовою спиралася на становлення сучасної української літературної мови, яке відбувалося наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Серед перших сучасних україномовних перекладів – переклад Євангелій М. Шашкевича (30–40-ві роки XIX ст.), переклад Псалтирі І. Максимовича (1859р.), повний переклад Нового Завіту П. Морачевського (1861р.) [3, с. 107]. Майже одночасно з появою „Біблії Куліша” в 1903 році у Львові видано переклад книги Нового Завіту та Псалтиря О. Бачинського. У 1921 році в місті

Жовкві на Львівщині видано український переклад Я. Левицького, що містив П'ятикнижжя Мойсея та книги Нового Завіту [13, с. 25–26].

У 1903 році з'явився перший повний переклад Біблії українською мовою, виданий у Відні накладом Британського біблійного товариства (*British & Foreign Bible Society*). Переклад здійснювався протягом тривалого часу П. Кулішем, І. Пулюєм та І. Нечуєм-Левицьким. Історія титанічної праці над перекладом не була простою. Розпочав цю працю в 1868 році український письменник П. Куліш. Для того, щоб перекладати Біблію, П. Куліш вивчав давньогрецьку та давньоєврейську мови, особисто переклав з гебрійської 32 книги Старого Завіту. Частина книг Старого Завіту переклав І. Нечуй-Левицький (книгу Рути, першу та другу книгу Хронік, книги Ездри, Неємії, Естери, Даниїла), а Псалтир переклав І. Пулюй. Британське біблійне товариство неодноразово перевидавало цей переклад (1906 р., 1908 р., 1909 р., 1912 р., 1920 р. – у Відні та Берліні; 1947 р. – у Нью-Йорку та Лондоні). Псалтир було окремо передруковано у Києві 1997 року, а в 2003 році вийшов повний текст Святого Письма в перекладі П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та І. Пулюя [2, с. 51–53]. Цей текст вважався загальноприйнятим аж до появи 1962 року нового повного перекладу Біблії, здійсненого І. Огієнком.

Другий повний переклад Біблії сучасною літературною українською мовою здійснив у 20–40-х рр. ХХ ст. професор І. Огієнко (митрополит Іларіон). Закінчив перекладати у липні 1940 року, залишилась тільки праця для комісії, яка б перевірила його перед друком. Події другої світової війни перешкодили виданню Біблії. Бібліотека та архів І. Огієнка у Варшаві та Холмі загинули через пожежу, тому свою працю над перекладом митрополит відновив уже в 1950 році на американській землі. У 1955 році Біблійне товариство прийняло рішення готувати до друку Огієнків переклад Біблії. Робота розтягнулась аж на сім років й лише в 1962 році в Лондоні побачила світ Біблія в перекладі Огієнка. На сьогодні переклад Біблії І. Огієнка найбільш поширений і вживаний [11, с. 88].

Третій повний переклад Біблії українською мовою під назвою „Святе Письмо” був уперше надрукований у Римі в 1963 році. Текст Біблії був перекладений представниками Ордену василіан І. Хоменком, І. Костецьким, В. Баркою. Представники Ордену василіан дотримуються католицького біблійного канону, тому перекладачам випало на долю перекладати більше біблійних книг (45 книг Старого Завіту й 27 книг Нового Завіту), ніж це зробили П. Куліш та І. Огієнко (39 книг Старого Завіту й 27 книг Нового Завіту). Біблія І. Хоменка неодноразово перевидавалась й використовується в греко-католицьких храмах як за кордоном, так і в

Україні [9, с. 91].

Роботу над четвертим повним перекладом Святого Письма українською мовою очолив митрополит Філарет (Денисенко), пізніше Святіший Патріарх Київський і всієї Руси-України. Переклад був зроблений з церковнослов'янської мови в 1988 році до 1000-ліття хрещення Руси-України [13, с. 27].

Після проголошення державної незалежності України у 1991 році постало питання про новий переклад Біблії сучасною українською мовою. За дорученням патріарха Й. Сліпого біблієст-богослов та доктор Рафаїл (Роман) Турконяк розпочав переклад українською мовою відомої Острозької Біблії – першого повного перекладу Святого Письма церковнослов'янською мовою, надрукованого у 1581 році. Однак самим перекладом о. Рафаїл обмежитися не погодився. Для точнішого перекладу церковнослов'янського тексту він звернувся до мови оригіналу і провів глибокий критичний аналіз тих древніх рукописів грецькою та іншими мовами [10, с. 22]. В Україні до перекладу о. Р. Турконяком уже було три переклади Біблії П. Куліша, І. Огієнка, І. Хоменка, але основа їхня – це єврейський текст, а за грецький оригінал ще не брався ніхто. До 1997 року о. Рафаїл закінчив переклад усієї Біблії [8, с. 53]. Переклад Нового Завіту було завершено у 1996 році, а Старого Завіту – в 2003 році. А 2006 року, з нагоди 425-ліття від дня першого видання Острозької Біблії І. Федоровим, відбулася урочиста презентація перекладу о. Р. Турконяка. „Це не літературний переклад, а дослівний. Основним для мене було якомога точніше передати оригінальний церковнослов'янський текст Острозької Біблії, що складається з 76 книг. Такого повного списку не має жоден інший переклад” [7, с. 91].

Україномовні переклади Біблії, здійснені П. Кулішем, І. Огієнком, І. Хоменком, патріархом Філаретом, довели всьому світові право українців звертатися до Бога в себе вдома і далеко від рідної домівки своєю рідною мовою. Запізнілий українськомовний переклад Острозької Біблії, здійснений Р. Турконяком, гідно доповнює цей перелік, бо сприяє активізації національного духовного відродження України. Мова – це живий організм, який розвивається і з часом змінюється. Тому й виникає необхідність у нових перекладах Біблії.

У межах дослідження проблеми співвідношення змісту оригіналу та перекладу значного інтересу набуває питання дослідження мовних одиниць, за допомогою яких цей зміст може бути виражений. До такого завдання перекладач підходить індивідуально, творчо, залежно від варіантних ресурсів мови. Значного інтересу набуває й питання передачі граматичних та синтаксичних значень, що містяться в тексті оригіналу. Творчий

підхід „розпечатання” всіх „комор” мови були характерними й для вищеназваних перекладачів, які не калькували текст, а створювали його український адекват. На основі кількох із вищеназваних паралельних перекладів спробуємо дослідити варіантні конструкції мови, зокрема тих, що перебувають у модифікаційних співвідношеннях.

Модифікаційними є формальні видозміни словоформи чи конструкції, не пов'язані зі зміною основного лінгвістичного значення співвідносних одиниць [6, с. 118]. Модифікаційні видозміни учені здебільшого пов'язують із варіантністю [14, с. 49]. Ці видозміни не торкаються вихідного (денотативного) змісту речення, його синтаксичної моделі, загального граматичного значення та семантичної структури. Співвідносні синтаксеми здебільшого однопозиційними. Модифікаційна співвіднесеність передбачає взаємозаміщення однієї синтаксеми іншою. Варіантні модифікації предикативних і неpredикативних синтаксем відбуваються при збереженні загального граматичного значення синтаксеми, без зміни семантичної структури речення. Відтінки вносяться в семантику схеми, яка накладається на основний референційний зміст висловлювання, за допомогою різних спеціальних засобів, або так званих актуалізаторів. *Актуалізатори* є такими засобами, які модифікують синтаксеми чи синтаксичні конструкції та забезпечують кореферентні модифікаційні співвідношення. Це відмінкові закінчення іменників (займенників), прикметників, дієприкметників; відмінювано-особові закінчення дієслів; деякі прикметникові та дієслівні префікси й суфікси; прийменники; частки; дієслова-зв'язки; десемантизовані елементи (зайві слова), що вживаються в плеонастичних словосполученнях; редуновані форми; сполучники; відносні займенники, що вживаються у ролі функтивів предикативних частин складного речення [6]. Наприклад:

– актуалізаторами виступають **префікси**: *I послав їх у Витлеєм...* (Куліш, с. 4) // *I він відіслав їх до Віфлему...* (Огієнко, с. 890) // *...і відіслав їх у Віфлєм...* (Хоменко, с. 8);

I вродить вона сина... (Куліш, с. 3) // *I вона вродить Сина...* (Огієнко, с. 889) // *Вона породить сина...* (Хоменко, с. 7) // *Народить же Вона Сина...* (Філарет, с. 1082) // *Вона ж народить Сина...* (Турконяк, с. 937);

– актуалізаторами виступають **частки**: *Та як він про се думав, аж ось явивсь йому вві сні ангел Господень, глаголючи...* (Куліш, с. 3) // *Коли ж він те подумав, ось з'явився йому Ангел Господній у сні, промовляючи...* (Огієнко, с. 889) // *I от, коли він це задумав, ангел Господній з'явився йому уві сні й мовив....* (Хоменко, с. 7) // *Та щойно він помислив це, як ось ангел Господній з'явився йому*

уві сні, промовляючи... (Філарет, с. 1082) // *Щойно він про це подумав, як ось Господній ангел з'явився йому вві сні, кажучи...* (Турконяк, с. 937) Частки *аж ось, от, як ось* відносяться до підсилювально-вказівних.

...хіба й митники не так роблять? (Куліш, с. 7) // *Чи й погани не чинять так?* (Огієнко, с. 894) // *Хіба не те саме й погани роблять?* (Хоменко, с. 11) // *Чи не так само і язичники чинять?* (Філарет, с. 1086) // *Чи не так і язичники роблять?* (Турконяк, с. 942) Частки *хіба, чи, чи й, чи не* належать до питальних. Активно виступають й прийменники: *у Витлеєм// до Віфлему, вві сні// у сні// уві сні*.

1. Модифікаційні співвідношення у сфері предикативних синтаксем

Серед модифікаційних співвідношень на рівні **предикативних синтаксем**, що утворюють граматичну основу речення, виділяємо предиковані та предикуючі синтаксеми. Серед предикованих синтаксем виділяють модифікації назв суб'єктів. Предикуючі синтаксеми частіше перебувають у модифікаційних кореферентних співвідношеннях, ніж предиковані. Предикат визначає структуру пропозиційного змісту речення. Він передає відношення між предметами, виражає ознаку предметів та вказує на учасників ситуації й їх роль у висловленні [6, с. 120]. Напр.:

Н.в./О.в.: *Не кляніть ся зовсім: ні небом, бо воно престол Божий* (Куліш, с. 7) // *А Я вам кажу не клястися зовсім: ані небом, бо воно престол Божий...* (Огієнко, с. 893) // *А я кажу вам не клястися зовсім: ні небом, бо це престол Бога...* (Хоменко, с. 11) // *А Я кажу вам кажу вам – не клястися зовсім: ні небом, бо воно є престолом Божим* (Філарет, с. 1086) // *А Я кажу вам зовсім не клястися: ні небом, бо воно є Божим престолом* (Турконяк, с. 941); *...бо вона підніжок ніг Його* (Куліш, с. 7) // *...бо підніжок для ніг Його це...* (Огієнко, с. 893) // *...бо це підніжок стіп його...* (Хоменко, с. 11) // *...бо вона є підніжжям ніг Його...* (Філарет, с. 1086) // *...бо вона є підніжжям для Його ніг...* (Турконяк, с. 941);

О.в/в(у)+Д.в.: *...і дадуть йому ім'я Емануїл, що перекладом є: З нами Бог* (Куліш, с. 3) // *...і назвуть Йому ймення Емануїл, що в перекладі є: З нами Бог* (Огієнко, с. 889).

2. Модифікаційні співвідношення у сфері неpredикативних синтаксем

Серед модифікаційних співвідношень на рівні **неpredикативних синтаксем** виділяють такі різновиди: а) об'єктні синтаксеми; б) адресатні синтаксеми; в) атрибутивні синтаксеми; г) обставинні синтаксеми.

А. Модифікаційні співвідношення у сфері об'єктних синтаксем

В основі кореферентності об'єктних синтаксем

лежить спільне граматичне значення – об'єктні відношення між дією та об'єктом, на який вона прямо чи непрямо спрямована. Дієслівна ознака може виражатися вербальною чи ад'єктивною формою. У придієслівних та приад'єктивних синтаксичних позиціях в ролі засобів вираження прямого й непрямого об'єкта вживаються безприйменникові та прийменникові форми непрямих відмінків [5, с. 496]. Полівалентність дієслів зумовлює варіативність об'єктних словоформ. Варіативні форми настільки семантично зближуються між собою, що починають функціонувати паралельно як „різні формальні модифікації, які не пов'язані із зміною основного лінгвістичного значення” [12, с. 9]. Проте багато хто з мовознавців вбачає у паралельних формах наявність певних семантичних відмінностей. Різні прийменники видозмінюють або уточнюють значення відмінкової форми, при цьому зберігаючи своє загальне лексичне значення. Напр.:

Р.в.// для+Р.в.: ...бо вона підніжок **ніг** Його (Куліш, с. 7)// ...бо підніжок **для ніг** Його це...(Огієнко, с. 893)// ...бо це підніжок **стін** його...(Хоменко, с. 11)// ...бо вона є підніжжям **ніг** Його...(Філарет, с. 1086)// ...бо вона є підніжжям **для Його ніг**...(Турконяк, с. 941);

од+Р.в.//зі+Р.в.//від+Р.в.: *Прокинувшись тоді Йосиф од сна, зробив так, як ангел Господень повелів йому* (Куліш, с. 3)// *Як прокинувся ж Йосип зі сну, то зробив, як звелів йому Ангел Господній* (Огієнко, с. 889)// *Прокинувшись від сну, Йосиф зробив, як звелів йому ангел Господній* (Хоменко, с. 7) // *Прокинувшись, Йосиф зробив, як звелів ангел Господній* (Філарет, с. 1082)// *Прокинувшись від сну, Йосиф учинив так, як наказав йому Господній ангел* (Турконяк, с. 937) У цьому прикладі актуалізаторами виступають прийменники *од, зі, від* у сполученні з родовим відмінком.

по+М.в.//за+О.в.//Р.в.: *Рахиль плаче по дітях своїх*...(Куліш, с. 4)// *Рахиль плаче за дітьми своїми*...(Огієнко, с. 890)// ...*то Рахиль плаче за дітьми своїми* (Хоменко, с. 8)// *Рахиль плаче за дітьми своїми* (Філарет, с. 1082)// ...*це Рахиль оплакує своїх дітей* (Турконяк, с. 938). Родовий відмінок без прийменника в останньому прикладі зумовлений зміною присудка (*оплакує*).

проти+Р.в.//на+Р.в.: ...*й згадаєш там, що твій брат має що проти тебе*...(Куліш, с. 6)// ...*та тут ізгадаєш, що брат твій щось має на тебе*...(Огієнко, с. 893)// ...*і там згадаєш, що твій брат має щось на тебе*...(Хоменко, с. 11)// ...*і там згадаєш, що брат твій має щось проти тебе*...(Філарет, с. 1085)// ...*і там згадаєш, що твій брат має щось проти тебе*...(Турконяк, с. 941).

Б. Модифікаційні співвідношення у сфері адресатних синтаксем

Адресатні синтаксеми вказують на адресата спрямування об'єкта дії. У паралельних перекла-

дах фіксовані такі варіанти: **Д.в.// з+О.в.:** *Різдво ж Ісуса Христа стало ся так. Скоро його матір Марію заручено Йосифові*... (Куліш, с. 3)// *Народження ж Ісуса Христа сталося так. Коли його матір Марію заручено з Йосифом*... (Огієнко, с. 889)// *Народження Ісуса Христа відбулося так: Марія, його мати, була заручена з Йосифом*... (Хоменко, с. 7)// *Різдво Ісуса Христа було так: по зарученні Матері Його Марії з Йосифом*... (Філарет, с. 1081)// *А народження Ісуса Христа відбулося так... Коли Його мати Марія була заручена з Йосифом*... (Турконяк, с. 937);

для+Р.в.//Д.в.: *В пустині готуйте дорогу для Господа, рівняйте стежки Йому* (Огієнко, с. 890)// ...*приготуйте путь Господеві, прямими зробить стезі Йому* (Філарет, с. 1082)// *Приготуйте дорогу Господу, вирівняйте стежки для Нього* (Турконяк, с. 938).

В. Модифікаційні співвідношення у сфері атрибутивних синтаксем

Модифікаційні співвідношення у сфері засобів вираження відносно-якісного атрибутивного значення складають кореферентні безприйменникові та прийменникові конструкції, які виражають, наприклад:

– **атрибутивно-локативні відношення** (з відтінком вказівки на місце знаходження об'єкта): **на+М.в.//Р.в.:** ...*й показує Йому всі царства на світі й славу їх*...(Куліш, с. 4)// ...*і показує Йому всі царства на світі та їхню славу*... (Огієнко, с. 891)// ...*й показує йому всі царства світу і їхню славу*...(Хоменко, с. 8)// ...*і показує Йому всі царства світу й славу їхню*...(Філарет, с. 1084)// ...*показує Йому всі царства світу та їхню славу*...(Турконяк, с. 938).

Г. Модифікаційні співвідношення у сфері обставинних синтаксем

У системі обставинних синтаксем виділяють модифікаційні співвідношення синтаксем локативних (просторових), темпоративних (часових), каузативних (причинних), цільових (мети), допустових, зіставно-видільних, способу дії, умовних, міри та ступеня.

1) Модифікаційні співвідношення на рівні локативних синтаксем

У локативних відношеннях перебувають зазвичай предмети, назвами яких керують дієслова на означення руху чи стану. Одним з найвиразніших засобів вираження просторових відношень є прийменники, які разом з відмінковими закінченнями вказують на:

а) напрямок дії:

– **рух до кінцевої межі об'єкта:** **в(у)+З.в.// до+Р.в.:** ...*вернулися в свою землю иншим шляхом* (Куліш, с. 4)// ...*відійшли вони иншим шляхом до своєї землі* (Огієнко, с. 890)// ...*пустились иншою дорогою у край свій* (Хоменко, с. 8)// ...*ін-*

шою дорогою відійшли до країни своєї (Філарет, с. 1082)// ...вони вирушили іншою дорогою до своєї країни (Турконяк, с. 938);

б) місце перебігу дії:

– **просторова близькість: коло+Р.в.// до+Р.в.//при+М.в.//біля+Р.в.:** *Вже ж й сокира коло кореня дерева лежить...* (Куліш, с. 4)// *Бо вже до коріння дерев і сокира прикладена...* (Огієнко, с. 890)// *Сокира вже при корінні дерев...* (Хоменко, с. 8)// *Вже й сокира біля кореня дерева лежить...* (Філарет, с. 1082)// *Сокира вже лежить біля коріння дерев...* (Турконяк, с. 938).

2) Модифікаційні співвідношення на рівні зіставно-видільних синтаксем

Зіставно-видільні відношення охоплюють такі семантичні різновиди, як заміни (заміщення), зіставлення, протиставлення, порівняння, включення і виключення (винятку), обмеження, уточнення; супровідних обставин. Наприклад: – **порівняння: між+О.в.// від+Р.в.// серед+Р.в.:** *І ти, Витлеєме, земле Юдина, нічим не гірша еси між князями Юдиними...* (Куліш, с. 4)// *І ти, Віфлеєме, земле Юдина, не менший нічим між осадами Юдиними...* (Огієнко, с. 890)// *І ти, Віфлеєме, земле Юди, нічим не менша між містами Юди...* (Хоменко, с. 8)// *...і ти, Віфлеєме, земле Іудина, нічим не менший від інших володінь Іудиних...* (Філарет, с. 1082)// *І ти, Віфлеєме, земле Юдина, нічим не менший серед інших володінь Юди...* (Турконяк, с. 938).

3. Модифікаційні співвідношення в системі складних речень

Складне речення виражає смисл двох взаємопов'язаних ситуацій та відношень між ними. Складне речення характеризується поліпропозиційністю (смісловою складністю) та поліпредикативністю (складною формальною організацією). Так само, як слова в простому реченні стають членами формально-семантичної єдності, предикативні частини складного речення набувають нових значень унаслідок синтаксичних зв'язків, якими вони пов'язані між собою, водночас зберігаючи свої лексичні значення. Отже, смислова організація складного речення становить тісну єдність двох номінацій, що перебувають в єдналих відношеннях, протиставлення, зіставлення двох подій, пояснення, уточнення, градаційного підсилення тощо, а також в означально-поширювальних, уточнюючих, доповнюючих, об'єктно-з'ясувальних та різних обставинних (часових, причинових, локативних тощо) у підрядних реченнях.

У кореферентних співвідношеннях перебувають ті складні речення, які виражають тотожні смислові відношення між діями чи подіями і в умовах збігу основного лексичного складу предикативних частин мають певні функціональні особливості [6, с. 153].

У системі складних речень модифікаційні співвідношення будуються на варіантності функтивів з однотипними семантико-синтаксичними відношеннями, а також на наявності корелятивних слів, часток, що входять до складу функтивів.

А. Модифікаційні співвідношення в системі складносурядних речень

До складносурядних належать речення з єднальними, приєднувальними, розділовими, протиставними, градаційними та пояснювальними відношеннями, основними засобами вираження яких є сполучники сурядності. Наприклад: **ССР протиставне (а)//ССР протиставне (але):** *Не самим хлібом житиме чоловік, а кожним словом, що виходить із уст Божих* (Куліш, с. 4)// *Не хлібом самим буде жити людина, але кожним словом, що походить із уст Божих* (Огієнко, с. 891)// *Чоловік житиме не самим хлібом, а кожним словом, що виходить з уст Божих* (Хоменко, с. 8)// *...не хлібом єдиним житиме людина, але всяким словом, що виходить з уст Божих* (Філарет, с. 1084)// *Не самим хлібом житиме людина, але кожним словом, що виходить з уст Божих* (Турконяк, с. 938). Суть зіставлення полягає в тому, щоб виявити розмежування дійсності. Так, сполучник **а** має менш чіткий протиставний відтінок при поєднанні речень, у яких зіставляються дві одночасні події, які не зумовлюють одна одну і взагалі належать до відмінних сторін дійсності. На противагу сполучнику **а**, сполучник **але** має суто протиставне значення, тобто вживається за умови, коли сказане в другій предикативній частині суперечить чи не відповідає сказаному в першій.

Б. Модифікаційні співвідношення в системі складнопідрядних речень

Модифікаційні співвідношення на рівні складнопідрядних речень зводяться до використання синонімічних функтивів між предикатними частинами – сполучників і сполучних слів. До функтивів належать часові, локативні, каузальні, наслідкові, цільові, умовні, допустові, способу дії тощо. Наприклад:

СПР часу (як)// СПР часу (коли): *Як же народився Ісус у Витлеєме Юдейському за царя Ірода, прийшли мудреці зі сходу в Єрусалим* (Куліш, с. 4)// *Коли ж народився Ісус у Віфлеємі Юдейським, за днів царя Ірода, то ось мудреці прибули до Єрусалиму зі сходу* (Огієнко, с. 889)// *Коли Ісус народився у Віфлеємі Юдейським, за днів Ірода царя, мудреці прийшли в Єрусалим зо Сходу* (Хоменко, с. 8)// *Коли ж Ісус народився у Віфлеємі Юдейському у дні царя Ірода, волхви зі сходу прийшли до Єрусалима* (Філарет, с. 1082)// *Коли ж Ісус народився у Віфлеємі юдейському за днів царя Ірода, то до Єрусалима прийшли зі сходу мудреці* (Турконяк, с. 937);

СПР умови (коли)// СПР умови (якщо): Коли Ти Син Божий, звели сим камінням зробитися хлібом (Куліш, с. 4)// **Коли** Ти Син Божий, скажи, щоб каміння це стало хлібами! (Огієнко, с. 891)// **Коли** ти Син Божий, звели, щоб це каміння та й стало хлібом (Хоменко, с. 8)// ...**якщо** Ти Син Божий, скажеши, щоб каміння це хлібами стало (Філарет, с. 1084)// **Якщо** Ти – Син Божий, скажи, щоби це каміння стало хлібом (Турконяк, с. 938);

Ви сіль землі, **коли** ж сіль звітріє, то чим солити? (Куліш, с. 6)// Ви – сіль землі. **Коли** ж сіль ізвітріє, то чим насолити її? (Огієнко, с. 892)// Ви – сіль землі. **Коли** ж сіль звітріє, чим її солоною зробити? (Хоменко, с. 11)// Ви – сіль землі. **Якщо** ж сіль втратить силу, то чим зробиши її солоною? (Філарет, с. 1084)// Ви – сіль землі. **Якщо** сіль втратить силу, то як зробиши її солоною? (Турконяк, с. 940);

СПР мети (щоб)// СПР мети (аби): Тоді повів Ісуса дух у пустиню на спокусу диявольську (Куліш, с. 5)// **Потому** Ісус був поведений Духом у пустиню, **щоб** диявол Його спокушав (Огієнко, с. 891)// **Тоді** дух повів Ісуса в пустиню, **щоб** диявол спокушав його (Хоменко, с. 9)// **Тоді** Ісус виведений був Духом у пустелю, **щоб** спокушав Його диявол (Філарет, с. 1083)// **Тоді** Дух повів Ісуса в пустелю, **аби** диявол Його випробовував (Турконяк, с. 939) Переклад цього речення П.Кулішем вступає у метатаксічні відношення із наступними, оскільки здійснений одним простим реченням (*Тоді повів Ісуса дух у пустиню на спокусу диявольську*), тоді як наступні перекладачі подають цей самий зміст складним реченням.

СПР означальні (що)// СПР означальні (який): ...люде сидячи в темряві побачили світло велике... (Куліш, с. 5)// **Народ, що** в темряві сидів, світло велике побачив... (Огієнко, с. 891)// **Народ, який** сидів у темноті, побачив велике світло... (Хоменко, с. 10)// **Народ, що** сидів у темряві, побачив світло велике... (Філарет, с. 1084)// **Народ, який** сидів у темряві, побачив велике світло... (Турконяк, с. 939). П.Куліш використовує дієприслівниковий зворот *сидячи в темряві*; наступні перекладачі перетворюють у підрядну частину, отже перший приклад з перекладу із наступними вступає у метатаксічні, а не модифікаційні співвідношення.

СПР означальні (що)// СПР означальні (які)// СПР означальні (котрі): І як молиш ся, не будь, таким, як лицеміри; бо вони люблять молитись, стоячи в школах та по розхідних улицах... (Куліш, с. 7)// А як молитесь, то не будьте, як ті лицеміри, **що** люблять ставати й молитися по синагогах та на перехрестях... (Огієнко, с. 894)// А коли молитесь, то не будьте, як ті лицеміри, **що** люблять ставати й молитися по синагогах та на перехрестях... (Хоменко, с. 12)// І, коли молитесь,

не будь як лицеміри, **які** люблять молитися у синагогах і на перехрестях... (Філарет, с. 1086)// І коли молитесь, не будьте, як ті лицеміри, **котрі** люблять молитися в синагогах і, стоячи на перехрестях широких вулиць... (Турконяк, с. 942).

СПР з корелятивним зв'язком (тим, що)// СПР з корелятивним зв'язком (тим, хто): ...**й тим, що** сидять у країні й тіні смертній, засяяло світло... (Куліш, с. 5)// ...**а тим, хто** сидів у країні смертельної тіні, засяяло світло... (Огієнко, с. 891)// ...**тим, що** сиділи в країні й тіні смерті, – зійшло їм світло... (Хоменко, с. 10)// ...**і тим, що** перебувають у країні й тіні смерті, світло засяяло їх (Філарет, с. 1084)// ...**і тим, хто** сидить у країні смертної тіні, – їм засяяло світло (Турконяк, с. 939);

В. Модифікаційні співвідношення складно-підрядних речень на основі ускладнення сполучних засобів

Значні відтінки вносить у значення функтиву другий сполучниковий компонент. Це різні підсилювальні частки, які виступають засобами актуалізації тих чи інших референтних значень. У ролі другого сполучникового елемента складно-підрядних речень вживаються власне частки *же (ж), аж, тільки, лише, лиш, навіть, хіба, от, ось* і под. Наприклад, частка *тільки* підсилює обмежувальний відтінок значення, як-от: *Ні-на-що не годить ся тоді вона, тільки щоб* викинути геть і *щоб* топтали її люде (Куліш, с. 6)// *Не придасться вона вже нінащо, хіба щоб* надвір була висипана та потоптана людьми (Огієнко, с. 892)// *Ні на що не придатна більше, хіба – викинути її геть, щоб* топтали люди (Хоменко, с. 11)// *Вона вже ні до чого не придатна, хіба що* бути викинутою геть на потопання людам (Філарет, с. 1084)// *Нінащо* вона вже не буде більше придатна, *хіба щоб* викинути геть, *аби* топтали її люди (Турконяк, с. 940) У Куліша сполучник мети *щоб* ускладнений обмежувально-видільною часткою *тільки*, решта перекладачів використовують питальну частку *хіба*, з модальним відтінком.

Отже, вивчення різних типів модифікаційних корелятивних співвідношень у паралельних перекладах того самого тексту-джерела має важливе значення, оскільки безпосередньо пов'язане з мовними змінами, які підкреслюють специфіку та багатство синтаксичних форм. Поява численних варіантів засвідчує наявність активних динамічних процесів в синтаксисі сучасної української мови.

Література

1. Августин (Никитин), архим. Синайский кодекс Библии. История открытия / Н. Августин // Журнал Московской Патриархии. – 1987. – № 12. – С. 67 – 86.
2. Геллей Г. Г. Біблійний довідник: Короткий

- біблійний коментар / Г. Г. Гелей. – Торонто : Всесвітня християнська місія, 1985. – 361 с.
3. Головащенко С. Біблієзнавство. Вступний курс : навч. посібник / С. Головащенко. – К. : Либідь, 2001. – 500 с.
 4. Горский А. В. О первоначальном христианстве в связи с вопросом о происхождении новозаветного канона – против Баура / А. В. Горский // Чтения в Обществе любителей духовного просвещения. – 1877. – № 1. – С. 62 – 87.
 5. Грамматика современного русского литературного языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М., 1970. – 767 с.
 6. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
 7. Дорошенко Д. Життя й громадська діяльність проф. В. О. Біднова / Д. Дорошенко // Пам'яті професора Василя Біднова : Засідання Укр. іст.-філол. тов-ва в Празі дня 30 квітня 1935 року. – Прага, 1936. – 162 с.
 8. Елеонский П., прот. Краткий очерк истории подлинного ветхозаветного текста / П.Елеонский // Чтения в Обществе любителей духовного просвещения. – 1873. – № 8. – С. 68 – 102.
 9. Елеонский П., прот. Краткий очерк истории подлинного ветхозаветного текста / П.Елеонский // Чтения в Обществе любителей духовного просвещения. – 1874. – № 9. – С.34 – 74.
 10. Колесник М. Українські православні братства. Історія їх виникнення та діяльність / М. Колесник. – К. : Наук. думка, 1990. – 167 с.
 11. Комаров М. П. Морачевський та його переклад Св. Євангелії на українську мову / М. П. Комаров. – К., 1903. – 124 с.
 12. Кононенко В. И. Синонимика синтаксических конструкций в современном русском языке/ В. И. Кононенко. – К., 1970. – 143 с.
 13. Марусяк М. Книги Святого Письма Нового Завіту / М. Марусяк. – Чернівці : Рута, 2000. – 625 с.
 14. Семенюк Н. И. Некоторые вопросы изучения вариантности / Н.И. Семенюк // Вопр. языкознания. – 1965. – № 1. – С. 48–55.
- Список використаних джерел**
1. Біблія / перекл. П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького. – Відень, 1903. – 1420 с.
 2. Біблія / перекл. І. Огієнка. – Відень : United Bible Societes, 1962. – 1410 с.
 3. Біблія / перекл. о. І. Хоменко. – Рим : Вид-во ОО. Василян, 1963. – 1474 с.
 4. Біблія / перекл. Патріарха Філарета. – К. : Вид-во Київської Патріархії Української православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
 5. Біблія / перекл. о. Р. Турконяка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2006. – 1463 с.
- Список скорочень**
- Куліш*: Куліш П., Пулюя І., Нечуй-Левицький І. Біблія. /Перекл. П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького. – Відень, 1903. – 1420 с.
- Огієнко*: Огієнко І. Біблія. / Перекл. І. Огієнка. – Відень: United Bible Societes, 1962. – 1410 с.
- Хоменко*: Хоменко І. Біблія. / Перекл. о. І. Хоменко. – Рим: Вид-во ОО. Василян, 1963. – 1474 с.
- Філарет*: Філарет. Біблія. / Перекл. Патріарха Філарета. – К.: Вид-во Київської Патріархії Української православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407 с.
- Турконяк*: Турконяк Р. Біблія. / Перекл. о. Р. Турконяка. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2006. – 1463 с.

Исследована синтаксическая природа модификационных кореферентных соотношений в сфере предикативных и непредикативных синтаксем, а также в системе сложных предложений (на основе переводов Библии на украинский язык, осуществленных П. Кулишем, И. Нечуем-Левицким (1903 г.), И. Огиенком (1962 г.), И. Хоменком (1963 г.), Филаретом (1988 г.), Р. Турконяком (2006 г.). Доказано, что модификационные соотношения связаны с образованием вариантных взаимозаменяемых форм без изменения их синтаксического значения. Вариантные соотношения обусловлены как позалингвальными, так лингвальными факторами.

Ключевые слова: модификационные соотношения, варианты, вариантные средства синтаксической номинации, актуализаторы, Библия, перевод, параллельные тексты переводов на украинский язык.

The article examines the nature of syntactic modification koreferentnyh relations in predicate nepredykativnyh and syntax, as well as in the system of complex sentences (based on translations of the Bible Ukrainian language made Kulish, I.Nechuy-Levitsky (1903), I.Ohiyenkom (1962 City), I.Homenkom (1963), Filaret (1988) R.Turkonyakom (2006). proved that the modification value associated with the formation of variant forms interchangeable without changing their syntactic value. variant value caused as pozalinhvalnymy so lingual factors.

Key words: modification ratio variations variant means of syntactic category, aktualizatory, Bible translation, parallel translations in Ukrainian.

ПРИСЛІВНИКИ В САКРАЛЬНИХ ТЕКСТАХ СЛОБОЖАНЩИНИ

Розглянуто основні принципи диференціації та особливості функціонування прислівників у змісті сакрального тексту, а саме молитви (на матеріалі українських східнословобожанських говірок). Виявлено лексеми моно- та полісемантичного значення, охарактеризовано лексико-семантичні зв'язки, проаналізовано функціонування темпоральних прислівників з різними часовими значеннями, як-от позначення часу дії, її початку, межі в часі, тривалість, повторюваність. Визначено семантику темпоральних одиниць, що відображають синтаксичний ступінь від іменникової адвербіальної деривації. Зіставлено національно-культурні особливості вживання лексем церковно-обрядової лексики в українських та російських говірках.

Ключові слова: лексико-семантичні зв'язки, моно- та полісемантичні значення, сакральний текст, диференціація, функціонування, темпоральні одиниці, локативні одиниці.

„Складність розуміння сутності поняття „сакральне“ зумовлена тим, що воно належить до сфери онтологічних феноменів і не існує в чистому вигляді. Сакральне повністю злите зі сферою людського буття, занурене в нього і являє світу для акцентуалізації зв'язку між Богом та людиною, між Буттям і Нічим“ [18].

Останнім часом увагу лінгвістів привертає дослідження сфери сакрального. Тому актуальним є дослідження тематичних та лексико-семантичних груп лексики, традиційно пов'язаних з матеріальною та духовною культурою. У контексті загальнослов'янського необхідним є вивчення культури Слобожанщини як ареалу, в основі якого лежить кілька етнічних єдностей. Невичерпне джерело в цьому становить діалектна лексика, з її різноманітними тематичними та лексико-семантичними групами слів.

Релігійність і все, що є священним, стало основою православного життя українців: це і правила, і порядки, і звичаї. З давніх-давен, розпочинаючи якусь справу, вони зверталися до Бога. Уранці і ввечері, перед обідом і після обіду вони молилися Богу. І навіть перша прикраса у будинку – це святі образи (ікони). Читали книги релігійного змісту, значно менше – казки, повісті.

Сфера сакрального в східнословобожанських говірках представлена в текстах замовлянь, молитов, голосінь, в усному мовленні – вислови, адже й тут частовживаними є одиниці, характерні для сакрального стилю.

Наукові дослідження, зокрема українських замовлянь, у ХХ ст. представлені в працях І. Гунчи-

ка, Є. Кагарова, Н. Познанського, В. Петрова, В. Харитонові та ін.. В основі досліджень лежать загальні положення тексту українських замовлянь, лексичний склад насичений етнологічним матеріалом, його опрацювання дає можливість для нових бачень.

Ми звернемо увагу на лексико-семантичну інтерпретацію сакрального тексту, а саме: молитва ранкова, молитва вечірня, молитва на сон грядущий тощо. Мета статті – проаналізувати прислівники в текстах молитов, записаних у східнословобожанських говірках. Завдання дослідження полягає у виявленні функціональної активності прислівників у церковному обряді, характеристиці їхнього лексичного значення та лексико-семантичних зв'язків, виявлення семантичної, фонетичної, словотвірної, синтаксичної варіантності, відображення стилістичної та функціональної неоднорідності темпоральних одиниць церковно-обрядової термінології. Матеріалами слугують записи авторки в населених пунктах східнословобожанського ареалу, збірник сучасних діалектних текстів українських східнословобожанських говірок [15], цінною для дослідження стала праця „Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: Очерки по Етнографии края“ за загальною редакцією В. Іванова [4], у якій уміщено записи етнографічного матеріалу та фольклору з 48 слобід Старобільського повіту та інші матеріали лексикографічних праць, наукових статей.

Частовживаною в сакральних текстах аналізованого ареалу є лексема *амінь* із семантичним значенням ‘вірно, істинно’. Подібну форму прислівника вимовляють при згадуванні Бога, читанні молитви і под. В українській літературній мові лексема *амінь* має те ж значення (‘вірно, істинно’ [13, I, с. 39]), словник за ред. Б. Грінченка подає такий самий [12, I, с. 7]. Пам'ятки XII – XIII ст. фіксують вживання лексеми *амінь*, *аминь* [11, I, с. 84], *аминь*, *аминь* [3, I, с. 21].

Лексема *амінь* давня за походженням. Етимологи виводять її через старослов'янську мову як запозичення з грецької, пор.: р. *аминь*, бр. *амін*, др. *аминь*, *аминь*, болг. *амин*, стсл. *аминь*, *аминь*, [2, I, с. 67].

Із тотожним значенням лексему *амінь* фіксують діалектні словники українських говірок, щоправда, в окремих із них це слово може мати й інше значення: пор., у бойківських говірках такий самий лексичний варіант із полісемантичним значенням ‘кінець’, перен. ‘смерть’ [8, I, с. 34]. У російській мові церковне *аминь* означає ‘кінець’, ‘край’, ‘капут’ [10, I, с. 14], у словнику російських народних говірок *аминь* зафіксоване зі зна-